Familiefortællingers betydning

Af Pernille Amanda Bartholdy Kanto
pakanto@outlook.com
www.anegrene.dk/webtrees
www.anegrene.com

I tre dele vil jeg beskrive betydningen af de mange fortællinger, hemmeligheder og myter, vi finder i enhver familie. Her i første del vil det handle om selve skabelsen af fortællingernes pointe og modsat nedbrydningen af fortællingerne over tid.

Hvem er jeg? Svaret på det spørgsmål har sin oprindelse i det følgende: Hvor kommer jeg fra? Dette behøver ikke være biologisk betinget, men kan også være miljømæssigt.

En narrativ er en fortælling, der skal give livet mening. Disse fortællinger ligger under huden og bliver sjældent sagt højt eller fortalt til fremmede, men de erindres ved at blive fortalt. Der er forskel på hukommelse, der ofte indebærer flere mennesker, og erindring, som ofte er en privat fortolkning af det erfarede.

I en verden, der er blevet flad og funktionel, har alle behov for viden om fortiden af tre årsager: det er nødvendigt for at fremtidens gruppemedlemmer kan vide, hvordan handlinger skal udføres; fortællingerne skaber sammenhold og selvforståelse; de skaber en "vi"-følelse over for "de andre." Særligt indvandrere holder fast i disse narrativer omkring moderlandet. Man kan høre folk tale om udvandringer i familien, som om det skete for nylig, selvom det er flere århundreder siden, for disse narrativer betyder meget for familiens identitet. Det er dog landet i sig selv, der her har betydning, da man i fx USA kun husker tilbage til sidste generation i "det gamle land", altså udvandrergenerationen. Selve livet i moderlandet flere generationer tilbage er der ikke lige så stort fokus på, da man bare ved forbindelsen selv kan skabe sig en følelse af at høre til i moderlandet.

Fortællingen i "nye" medier

Den mundtlige overlevering har som nævnt et socialt formål for familien, og den værdsættes i mange kulturer, hvilket kommer til udtryk i eksempelvis en række af DR's programmer, der både fortæller om vores fælles historier og sætter fokus på vigtigheden af at kunne samles om familiens narrativer. Jeg nævner i flæng: i "Sporløs" opspores forældre til adoptivbørn, som mangler "brikker" i identitetspuslespillet; i "Ved du, hvem du er?" opspores slægten, og tilrettelæggeren udvælger forfædre med de mest spændende fortællinger at gennemgå, selv hvis man skal langt ud i sidegrenene; i "Kære Dagbog" læser voksne danskere uddrag op af dagbøger fra teenageårene; i "Aldrig for sent" hjælper en psykolog et individ med at få genskabt et forhold til en slægtning – ofte et barn eller en forælder – som det har mistet kontakt til; i "Danskernes Krønike" opridses dansk kulturhistorie ud fra et nyt emne hver uge. Dette er public service på landets hovedkanal, og på andre danske kanaler finder man lignende programmer. Det viser, hvor stor en magt disse narrativer har selv i vores moderne samfund – eller netop derfor. Når en nation vælger at give seerne så stort et udvalg af disse programmer, integrerer det også en stor del af befolkningen i et historisk og samfundsmæssigt sammenhold.

I dag er det nemmere end nogensinde at få sine minder gemt for eftertiden gennem ny teknologi, og erindringer kan rumme mange lag: personlige minder, sociale minder fra familie eller grupperinger, rekonstruerede vidnesbyrd fra historiske dokumentarer og endelig politiske forestillinger om fremtiden. For nu at pointere noget dybt, men sandt: ***vi er, hvad vi husker og hukommelsen er en vigtig del af vores jeg. Vi kan kun erfare nutiden i lys af fortiden.*** Det farlige ved minder er dog, at de kun har plads til de fakta, som passer os, og derfor vil historikere ofte dømme dem som værende upræcise.

I nationer med en forholdsvis kort historie som USA er historisk hukommelse blevet et magtfuldt politisk våben i forhold til andre mere historisk rige nationer. Netop fordi historikerne repræsenterer staten, bliver det vigtigt for minoriteter "at huske" og "at mindes", nærmest som en politisk handling over for systemet. Da en nations historie førhen var bestemt af eliten, har den haft en tendens til at tilsidesætte minoriteter. Mundtlige overleveringer nedarvet gennem slavefamilier har ofte vist sig mere pålidelige end officielle arkivalier. På denne måde er de altså modstridende historier over for den officielle historieskrivning, som giver livet en helt anden mening for mange mennesker.

Før i tiden var biografier skrevet udelukkende af professionelle forfattere og omhandlede altid berømte personer. I dag kan enhver skrive en selvbiografi. Forfattere opsøger endda ukendte lokale personligheder, der menes at have "en god historie" at fortælle om sit liv. Vi kan alle udgive vores memoirer online i e-bog eller på en gratis hjemmeside. Hvis ikke man er god til at skrive, kan man bruge lydoptagelser, ligesom de gør på Ellis Islands hjemmeside. Der er bloggere i alle aldre og med alle baggrunde. Eliten har altså ikke længere monopol på historieskrivningen!

Historien om en endefuld

Det er selvfølgelig spændende med en forklaring på, hvor nemt det er at udbrede sin historie i dag, men *hvorfor* fokuseres der så meget på disse fortællinger? Familiens relation til verden kommer i anden række. Familiens første interesse er den selv, og narrativer til yngre familiemedlemmer holder familien i live i sin oprindelige form. Narrativerne indeholder selve betydningen af familien og er dens skabelseshistorie.

De er de yngre generationers egen historie. Familiehistorier – de dybeste af dem uden henvisninger til det omkringliggende samfund – er komplet uinteressante for andre end familien selv. Folk udefra ser kritisk på fortællingen og stiller spørgsmålstegn ved fakta, mens familiemedlemmer alene ser formålet med den. Jeg taler ikke om, at familien opdigter passende familiehistorier, men den konstruerer dem til at udtrykke de værdier, de ønsker. På denne måde er familienarrativer ikke bare at få fortalt andres erfaringer, men de kan blive en erfaring i sig selv.

Lad mig give et eksempel fra egen hånd: Min oldefar, Hans, voksede op i begyndelsen af 1900-tallet i et lille sogn til Skanderborg. En dag bad faderen ham hente storebroren, Jakob, hjem fra marken, da han havde gjort noget, faderen ikke brød sig om (historien melder intet om, hvad dette skulle være). Hans hentede ham, og hele vejen hjem gik han bagerst og grinede hånende: *"Nu skal du ha' tæsk!"* – han glædede sig nærmest. Da de kom hjem til faderen, fik Jakob den fornødne endefuld, og da han derefter rendte ud, kaldte faderen Hans over. *"Jamen far, jeg har jo ikke gjort noget galt,"* indvendte Hans, da faderen ville give ham et par flade også. *"Nu har jeg hørt dig hele vejen hen over gårdspladsen grine af din brors forventede straf, og det vil jeg aldrig høre igen!"* svarede min tipoldefar. Hans tog imod sin endefuld, og han hånede aldrig sine søskende igen i de situationer.

Min oldefar Hans (1895-1952), som lærte ikke at håne sine søskende.

Ja, det var jo først og fremmest en anden tid dengang. Jeg hørte historien fra min farmor, altså Hans' datter. Hun er selv barn af 30'erne, og hendes fortællemåde gav et klart indtryk af denne pointe: min tipoldefar, Simon, var en retfærdig mand med humor, som opdrog sine børn til altid at behandle deres søskende med respekt. Da jeg hørte historien, skulle jeg dog lige styre både kropssprog og ansigtstræk et par gange for ikke at påvirke hendes fortælling. Når hun grinede eller smilede, var det ikke nødvendigvis på samme tid som mig selv. Jeg måtte sætte mig fuldstændig ind i hendes situation, hendes tid og hendes normer for at forstå pointen – og respektere den.

Hvis jeg havde hørt fortællingen fra en fremmed, ville jeg jo straks have hørt det, som i dag er meget nemt at tilskrive historien: faderen var en voldelig forælder, der ikke alene straffede ulydige børn frem for at skabe en god dialog mellem barn og forælder – han straffede også de skræmte børn, der stod tilbage og var så påvirket af den almene vold i hjemmet, at de tillod sig en hånlig attitude i et forsvar, når det ikke gik ud over dem selv. Nu kender jeg dog min farmor; jeg har kendt hende livet igennem og kender hendes mimik, hendes opvækst og hendes fortællemetoder. Vi familiemedlemmer, der får historien fortalt videre, kan derfor nemt opfange hendes pointe og derfor forstå, hvilke værdier, hun her forsøger at føre videre til os børnebørn.

I og med at tiderne skifter, vil mine efterkommere nok nærmere opfange min version, hvilket ikke er værdier, jeg ønsker som en del af familiens identitet. Konsekvensen er, at familienarrativer som disse vil gå i glemmebogen, hvis efterkommerne ikke længere kan se deres snit til at fortælle dem i en god kontekst eller for at understrege en vigtig pointe. De går altså fra narrativer til måske huskede eller nedskrevne historier uden de store værdier at videregive.

Historien om min finske tipoldefar

Omvendt er der historier, som ikke er blevet vægtet højt før i tiden, men som nye generationer ser på med nye øjne og med sikkerhed vil sørge for at føre videre i familien som narrativer.

Endnu et eksempel fra min egen familie får I her: da jeg var omkring 10 år gammel, besøgte jeg min farmor og var begyndt at undre mig over familienavne. Jeg vidste, at man fik sin fars efternavn, så min mor havde vel fået "Kanto" fra sin far, ligesom min bror og jeg. Hvorfor hed min farfar så Jensen og min farmor oprindeligt Jakobsen? Det var vel et rimeligt spørgsmål. Jeg spurgte min farmor, hvordan det kunne være, og hun svarede mig helt henkastet, at mit navn jo stammede fra min farfars mor og igen fra hendes finske far. Det vækkede min interesse, og hun fandt straks et gammelt billede frem af denne finne med alle tre døtre omkring sig. Jeg spurgte hende så, hvorfor han endte i Danmark – stadig overvældet af de nye fakta på den første dag, jeg egentlig spurgte ind til noget af slægten.

Hun fortalte en historie – genfortalt fra min dengang nyligt afdøde farfar – som jeg aldrig glemte og et par år efter fik uddybet af hende: min tipoldefar Gustaf havde været tvunget i det russiske militær, da Finland var under russisk herredømme. Det fandt han sig ikke i, så en dag efter en druktur mødte han en russer på hjemvejen og slog ham ihjel i grøften. En bil kørte forbi. Den stoppede ikke op, men Gustaf blev nervøs og tog ingen chancer. Han skyndte sig til den nærmeste station og forlod landet hurtigst muligt. Han så sig aldrig tilbage. Det var historien.

Senere i livet har jeg sporet hans hastepas, hans militærhistorie og undersøgt landets situation. Det hele passer. Det er dog ikke nødvendigvis det vigtige i denne sammenhæng. Det vigtige er, at min farmor fortalte historien som en bagatel – omend en meget detaljeret bagatel, som min farfar sandsynligvis har fortalt mange gange til hende. Det var jo heller ikke "hendes" historie, men svigerfamiliens.

Når jeg senere i livet har genfortalt det hele for min far eller spurgt min farmor mere ind til det, er jeg ikke blevet mødt med modstand, men med en ligegyldighed. Det var ikke en vigtig historie for dem. Hvorfor egentlig ikke? Og hvorfor er den blevet det for Kanto-klanen i Danmark gennem min store iver med at genfortælle den igen og igen? Når min farmor fortalte det, og når min far hørte det fra mig, var det ikke andet end en fortælling. Den var endnu ikke narrativ. Der var ingen pointe i, hvad hun fortalte. Vi kendte ikke manden, og vi havde intet at bygge en narrativ fortælling op på.

Jeg lod det ligge, indtil jeg blev 22 år og for alvor granskede kirkebøgerne – både for Danmark og Finland. Hans liv udfoldede sig for mig; hans barndom, hans forudsætninger for at leve i denne verden; hans liv i Kakskerta med sine søskende og den store omvæltning i militæret; den endnu større omvæltning i Danmark uden at kende sproget eller normerne og ved at starte en familie, hvor samleveren døde alt for tidligt. Jo mere jeg erfarede, des mere betød den gamle fortælling for mig – den blev narrativ.

Når jeg fortæller historien, er det med viden om den hårde sociale arv fra netop Gustaf, som har bredt sig nedad helt til min fars generation. Jeg tænker på min far, der har brudt denne sociale arv med druk, vold, selvmord og alt andet, der kan spores blandt efterkommerne. Når jeg derfor fortæller historien om min finske tipoldefar, der i fuldskab og vrede slog en russer ihjel og flygtede fra sin straf, fortælles den til efterkommere med et behov for at forstå, hvilke forudsætninger deres kære havde for at få et godt liv. Hver gang den er videregivet til fjerne slægtninge, har jeg fået samme respons: *"Selvfølgelig! Det hele giver mening nu"* og *"Det genkender jeg. Hvor er vi kommet langt trods alt det."*

Min finske tipoldefar Gustaf Kanto (1878-1954) med sine tre døtre Olga, Ella og Helga (fra venstre til højre).

Pointen med denne narrative familiehistorie er derfor blevet: Selvom familien i flere generationer har haft det hårdt mentalt, er det gået fremad siden Gustaf. Han var roden til den dårlige sociale arv, man har haft sine indre dæmoner at slås med og en fortid, der ikke måtte rippes op i. Den positive udvikling i slægten skal man vedkende sig og være stolt af. På den måde har jeg måske bragt en fortælling til live igen.

Man kan dog også sige, at jeg har skabt en myte, for mens narrativer kommer med en pointe, skaber myterne en forklaring. Det kommer an på, hvordan de fortælles, hvilket jeg vil vende tilbage til i et senere nummer. Når familiehistorier fortælles, er det altid tidligere oplevelser, som præsenteres fra nutidens perspektiv. Min farmor fortalte *sin* historie om faderens barndom ud fra sin opdragelses horisont, men forsøgte at videregive en pointe, som ikke længere har meget at gøre i vores tid; jeg prøver modsat at fortælle min historie om Gustaf med træk gennem alle generationer, så den bliver nærværende og egentlig altid relevant, så længe familien arbejder sig mod det bedre og husker sine afdøde kære, der stadig bar på en del af arven.

I næste nummer vil jeg komme mere ind på narrativernes pointer og temaer.

DIS Arkiv & Bibliotek
i Albertslund

søger flere slægtsforskere

bibliotek.dis-danmark.dk

Henvendelse til Poul Wachmann - wachmann@dis-danmark.dk